

**WIE WERKEN ER IN DE OOGZORG?
INFORMATIE OVER DESKUNDIGEN EN DIENSTVERLENERS
VOOR MENSEN MET EEN VISUELE BEPERKING**

federatie
slechtzienden-
en blindenbelang

Inhoudsopgave

1. Bij wie moet u zijn?	3
2. Overzicht deskundigen	6
3. Hulp- en dienstverleners	14
4. Andere nuttige organisaties	16
5. Overzicht instanties, organisaties en informatie voor mensen met een visuele beperking	21

1. Bij wie moet u zijn?

Afname of uitval van het gezichtsvermogen kan op elke leeftijd en door allerlei oorzaken ontstaan. Meestal manifesteert het probleem zich geleidelijk. U merkt dat u de prijzen van de boodschappen niet goed meer ziet, grijpt vaker mis en televisiekijken is lastig. Er komt een moment dat u zich realiseert dat u een aantal dingen niet meer kunt of alleen met veel moeite voor elkaar krijgt. Een betere bril of betere contactlenzen zijn niet meer afdoende. In deze situatie is het goed om deskundigen te raadplegen die kunnen nagaan wat er precies aan de hand is, welke behandeling mogelijk is, welke prognose er is met betrekking tot het gezichtsvermogen en op welke hulpverlening en welke hulpmiddelen een beroep kan worden gedaan. U zult merken dat er tegenwoordig veel mogelijkheden zijn om slechtziende en blinde mensen te helpen zelfredzaam en actief te blijven.

In deze brochure probeert de Federatie Slechtzienden en Blindenbelang antwoord te geven op de vraag welke deskundigen er zijn op het gebied van oogzorg, wat zij doen en waar zij werkzaam zijn.

Het eerste contact met oogzorg

Met welke zorgverlener in de oogzorg u het eerste contact heeft hangt vooral af van de aard van de oogklachten, of de snelheid waarmee het gezichtsvermogen afneemt. Bij geleidelijke afname van het gezichtsvermogen gaan mensen meestal naar een optiekzaak. Daar wordt in eerste instantie bekeken of iemand geholpen is met een bril of lenzen of dat verwijzing naar de oogarts nodig is. Als er sprake is van oogklachten (bijvoorbeeld een ontstoken oog) of een plotselinge afname van het gezichtsvermogen gaat men meestal eerst naar de huisarts. Deze gaat afhankelijk van de klachten over tot behandeling of geeft een verwijzing voor de oogarts.

Er zijn ook andere artsen die een functie vervullen die vergelijkbaar is met die van een huisarts. Een consultatiebureauarts volgt de ontwikkeling van kinderen tot aan hun derde levensjaar. Een schoolarts volgt de lichamelijke ontwikkeling van kinderen gedurende de basisschoolperiode.

Een bedrijfsarts is gespecialiseerd in gezondheidsklachten die samenhangen met werk en werkomstandigheden. Tenslotte zijn er artsen werkzaam in verpleeghuizen en allerlei instellingen waar mensen wonen of verzorgd worden.

In de meeste gevallen zullen deze artsen, wanneer zij visuele problemen signaleren of vermoeden, u een verwijzing geven voor de oogarts of een andere deskundige.

De Slechtzienden- en Blindenlijn (SB-lijn)

De SB-lijn is er voor iedereen die problemen heeft met zien. Ook familieleden, hulp- en dienstverleners kunnen met al hun vragen terecht.

De SB-lijn; voor tips, advies en vragen

Bereikbaar op werkdagen van 09.00 uur tot 16.00 uur

Telefoon: (030) 294 54 44

e-mail: sb-lijn@sb-belang.nl

website: www.sb-belang.nl

Postbus 2062, 3500 GB UTRECHT

2. Overzicht deskundigen

De deskundigen met wie u te maken kunt krijgen worden hier onder beschreven in de volgorde van de zogenoemde eerste- en tweedelijnszorg. In feite betekent dit ‘van lichte naar zwaardere hulp’.

Voor de eerstelijnszorg hebt u geen verwijzing nodig. U kunt terecht bij:

- opticien en contactlensspecialist: voor bril of contactlenzen
- optometrist: voor onderzoek, oogmeting en verwijzing
- huisarts: voor diagnose, behandeling of verwijzing.

Als de zorgverleners uit de eerste lijn u verwijzen naar een specifieke deskundige, dan komt u in de tweedelijnszorg. Dit zijn:

- oogarts: voor medisch onderzoek en behandeling
- orthoptist: voor onderzoek en behandeling.

Tenslotte zijn er deskundigen die u in de derde lijn kunnen helpen:

- low-visionspecialist: voor optische hulpmiddelen
- regionale instelling: voor revalidatie
- leveranciers van hulpmiddelen: voor hulpmiddelen.

Opticiën en contactlensspecialisten

Een opticien of contactlensspecialist beoordeelt of uw verminderde gezichtsvermogen te maken heeft met refractieproblematiek.

Refractieproblemen zijn verziendheid met wazig zicht dichtbij en bijziendheid met wazig zicht op afstand. Een cilinderafwijking geeft beeldvervorming zowel dichtbij als op afstand. Als er sprake is van refractieproblematiek en als een bril of contactlenzen hiervoor afdoende zijn, dan worden deze aangemeten en geleverd.

Als de opticien of contactlensspecialist twijfelt of er meer aan de hand is zal hij u adviseren naar een optometrist of huisarts te gaan. De meeste contactlensspecialisten en opticiens zijn werkzaam in optiekzaken. U kunt zelf een afspraak maken.

Optometrist

Een optometrist verricht onderzoek om oogafwijkingen en oogaandoeningen op te sporen. Daarbij onderzoekt hij de ogen, de omgeving van het oog, de visuele vermogens en het bewegingsvermogen van de ogen. Daarnaast kan een optometrist op verwijzing van de huisarts of oogarts controles uitvoeren bij cliënten met bepaalde oogaandoeningen of bepaalde chronische ziekten die de kans op oogaandoeningen vergroten. Een optometrist is in vergelijking met een opticien hoger en breder opgeleid en kan enkele taken van oogartsen overnemen.

Als een optometrist ziet dat uw verminderde gezichtsvermogen te maken heeft met refractieproblematiek ('gewone' bijziendheid of verziendheid) is hij bevoegd tot het voorschrijven van corrigerende brillenglazen, contactlenzen of andere optische hulpmiddelen.

Een optometrist kijkt ook naar mogelijke medische oorzaken van oogafwijkingen. Als er mogelijk sprake is van afwijkingen of ziekten aan het oog en verder onderzoek gewenst is, zal de optometrist u verwijzen naar de oogarts of in meer ernstige situaties voor u een afspraak bij de oogarts regelen.

Optometristen zijn voor het merendeel werkzaam in optiekzaken. Omdat het om een betrekkelijk nieuw specialisme gaat, is het zeker niet zo dat elke optiekzaak een optometrist in dienst heeft. Optometristen zijn vaak ook werkzaam binnen een oogartsenpraktijk in een ziekenhuis of in een oogheelkundige kliniek.

Huisarts

De huisarts heeft een diagnostische, behandelende en waar nodig een verwijzende taak naar medische en niet-medische hulpverlening. In de oogheelkundige zorg heeft de huisarts een beperkte behandelende en een verwijzende taak.

De huisarts kan u vertellen wat er precies mis is met het oog. Hij kan inschatten of hij zelf tot behandeling kan overgaan of dat verder onderzoek of behandeling door een oogarts noodzakelijk is. Als er sprake is van een medische aandoening zal de huisarts u direct een (eerste) behandeling geven, bijvoorbeeld bij een rood oog. Ook kan de huisarts onderzoeken of er sprake is van 'gewone' refractieproblematiek. In dat laatste geval zal de huisarts u adviseren naar een optiekzaak te gaan.

Als er meer aan de hand is dan refractieproblematiek en als er medisch-specialistische zorg of verder onderzoek nodig is, krijgt u een verwijzing naar de oogarts of een andere deskundige. De huisarts kan bij de verwijzing ook uw sociale en algemene medische situatie betrekken.

Oogarts

De oogarts stelt diagnoses en behandelt afwijkingen van het oog, het visuele systeem, de oogkas, de oogleden en de traanwegen en daarmee samenhangende ziekten.

Na het onderzoek vertelt de oogarts of, en zo ja, welke oogaandoening u heeft. Als een orthoptische behandeling nodig is (bijvoorbeeld een oogtraining), zal de oogarts u verwijzen naar een orthoptist. Indien de visuele beperking opgelost kan worden met een bril of contactlenzen, krijgt u het advies om naar een optiekzaak te gaan.

Het kan echter ook zo zijn dat de oogarts een medische behandeling noodzakelijk acht. Op grond van de gegeven informatie en uw wensen wordt een behandelplan opgesteld. De oogarts kan deze behandeling inzetten en voert deze uit.

Indien behandeling niet mogelijk is geeft hij een prognose ten aanzien van bijvoorbeeld het gezichtsvermogen en de functioneringsproblemen die u mogelijk kunt verwachten.

Als in het gesprek met de oogarts of na een medische behandeling blijkt dat hulpmiddelen of revalidatie gewenst zijn, komt u met andere deskundigen in contact. Dit zijn bijvoorbeeld een low-visionsspecialist, een regionaal centrum voor zorg, onderwijs en revalidatie of een leverancier voor hulpmiddelen voor slechtziende en blinde mensen.

Oogartsen zijn werkzaam in vrijwel alle algemene ziekenhuizen, academische ziekenhuizen en in het oogziekenhuis in Rotterdam. Daarnaast is er een aantal gespecialiseerde oogheelkundige klinieken. Voor een onderzoek of behandeling door een oogarts hebt u een verwijzing van de huisarts of optometrist nodig.

Orthoptist

De orthoptist onderzoekt de oogstand en de samenwerking tussen de ogen in het geval de oogarts constateert dat er sprake is van scheelzien, lui oog, dubbelzien en hoofdpijnklachten en leesklachten. Indien een orthoptische behandeling mogelijk is, bijvoorbeeld een oogtraining, kan de orthoptist deze inzetten. Bij bepaalde aandoeningen kan hij speciale brillenglazen voorschrijven.

Zo nodig, bijvoorbeeld als er sprake is van een oogziekte of als een operatie nodig is om de oogstand te corrigeren (een 'scheelzienoperatie') zal de orthoptist u doorverwijzen naar de oogarts.

De orthoptist werkt voornamelijk met kinderen en jeugdigen, maar ook volwassenen kunnen voor bepaalde oogklachten bij de orthoptist terecht.

De orthoptist is werkzaam in een oogheelkundige kliniek in een ziekenhuis of in een particuliere oogartsenpraktijk. Een oogarts kan u verwijzen naar een orthoptist.

Medisch specialisten

Andere medisch specialisten dan oogartsen kunnen een rol spelen bij onderzoek en behandeling van een oogaandoening. Bepaalde ziektes of aandoeningen kunnen immers oorzaak zijn van problemen met het gezichtsvermogen. Een internist bijvoorbeeld houdt zich bezig met onderzoek

en behandeling van ziekten die geheel of gedeeltelijk te maken hebben met de inwendige weefsels en organen. Een neuroloog is gespecialiseerd in de werking en ziekten van zenuwen, zenuwbanen en de hersenen. Diabetes kan een beperking van het gezichtsvermogen tot gevolg hebben.

Dat betekent dat een oogarts een andere specialist kan inschakelen bij het onderzoek of de behandeling. Natuurlijk kan ook omgekeerd een specialist u adviseren om u te laten onderzoeken door een oogarts.

De meeste specialisten zijn werkzaam in ziekenhuizen. In bepaalde gevallen zal het eerste contact met een specialist plaatsvinden na een (spoed) opname in het ziekenhuis. In andere gevallen heeft meestal uw huisarts u naar de specialist verwezen.

Low-visionspecialist

Voor een bril of contactlenzen kan men terecht bij een opticien of optometrist in een optiekzaak. Als er een speciale bril of optische hulpmiddelen nodig zijn, gaat men naar een low-visionspecialist. Deze deskundige onderzoekt de mogelijkheden van uw (resterende) gezichtsvermogen. Vervolgens zal hij aangeven welk optisch hulpmiddel het meest geschikt is voor het door u gewenste functioneren, bijvoorbeeld een (speciaal aangepaste) bril of een handloep. In de meeste gevallen zal het gaan om 'vergrotende' hulpmiddelen, waarmee u bijvoorbeeld weer zelf de krant kunt lezen.

Hij vertelt hoe het hulpmiddel werkt, wat de voor- en nadelen zijn en hoe u het moet gebruiken en onderhouden. Waar nodig krijgt u informatie over trainingen in het gebruik van het hulpmiddel.

De low-vision specialist is op de hoogte van diverse vergoedingsregelingen en aanvraagprocedures. Sommige low-vision specialisten fungeren ook als leverancier van hulpmiddelen.

De meeste low-vision specialisten werken in ziekenhuizen. Voor een afspraak heeft u een verwijzing van de oogarts nodig. Soms werken zij in een optiekzaak of in een Regionaal centrum voor zorg, onderwijs en revalidatie. Als de low-vision specialist in een optiekzaak werkt heeft u geen verwijzing nodig. Dan kunt u er doorgaans snel terecht.

3. Hulp- en Dienstverleners

Regionale en landelijke centra voor zorg, onderwijs en revalidatie

Nederland beschikt over een aantal centra voor zorg, onderwijs en revalidatie aan slechtziende en blinde mensen. Een Regionaal centrum ondersteunt blinde en slechtziende mensen bij de verwezenlijking van hun wens om zo zelfstandig mogelijk te leven, wonen, leren en werken.

De dienstverlening kan bestaan uit zaken als informatie, voorlichting en advies, onderwijs, ondersteunende of activerende begeleiding, revalidatie, behandeling, cursussen en trainingen.

Heeft u bijvoorbeeld hulpmiddelen nodig om beter te kunnen lezen, dan kan er een low-visiononderzoek aangeraden worden. Bent u gebaat bij een duidelijke route naar de bushalte of het winkelcentrum dan is een mobiliteitstraining mogelijk. Een verlichtingsadvies is een mogelijkheid wanneer u in uw huis moeite heeft om bepaalde dingen terug te vinden of als sommige plekken te donker zijn om te kunnen werken.

De medewerkers van het Regionaal centrum voor zorg, onderwijs en revalidatie zijn ook deskundig op het gebied van hulpmiddelen. U krijgt informatie over het voor u meest geschikte hulpmiddel, hoe het werkt en wat de voor- en nadelen zijn. Zo hebben de centra onder andere een showroom met allerlei

soorten hulpmiddelen. Daar kunt u tijdens een inloopspreekuur of op afspraak gemakkelijk terecht en zich alvast oriënteren op wat er zoal mogelijk is. De medewerker van het Regionaal centrum is op de hoogte van eventuele nieuwe hulpmiddelen. Dit geldt ook voor vergoedingsregelingen en -procedures of waar u informatie hierover kunt verkrijgen.

Oogartsen kunnen u verwijzen naar een Regionaal centrum voor zorg, onderwijs en revalidatie. Voor ondersteuning door een Regionaal centrum heeft u wel een indicatie nodig. Deze kunt u krijgen bij het Centrum indicatiestelling zorg (CIZ). Bij het aanvragen van een indicatie kunnen de medewerkers van een Regionaal centrum behulpzaam zijn.

Na de aanmelding bij een Regionaal centrum voor zorg, onderwijs en revalidatie volgt een intakegesprek. Hierin wordt besproken welke (hulp)vragen u heeft en wordt er samen met u bekeken welke zorg, behandeling of begeleiding nodig is. Bij de regionale centra zijn deskundigen vanuit allerlei disciplines werkzaam, dus ook deskundigen uit de beroepsgroepen die eerder in deze brochure genoemd zijn.

Er zijn naast de regionale centra voor zorg, onderwijs en revalidatie, twee centra met een landelijke functie. Eén centrum – Bartimeus Sonneheerdt in Ermelo - is gespecialiseerd in de begeleiding naar scholing en arbeid. In het andere - Visio Loo Erf in Apeldoorn - krijgt u in relatief korte tijd training in het leren accepteren van de visuele beperking en worden op een intensieve manier

vaardigheden aangeleerd. In tegenstelling tot de regionale centra verblijft u voor kortere of langere tijd intern in het centrum. Ook voor deze landelijke centra is een indicatie nodig.

4. Andere nuttige organisaties

Er is een aantal organisaties dat voor u van belang is voor uw contact met de deskundigen en dienstverleners.

Zorgverzekeraar

Iedereen is verplicht zich te verzekeren voor een basispakket, waarin is vastgelegd voor welke medische zorg u verzekerd bent, maar ook welke hulpmiddelen voor blinden en slechtzienden in het kader van het basispakket kunnen worden verstrekt. Daarnaast kan men zich vrijwillig verzekeren voor een aanvullend pakket. In geval van twijfel over de verzekerde zorg, of als u meer informatie wilt hebben over de criteria voor het toewijzen van een hulpmiddel en de aanvraagprocedure, kunt u het beste met uw verzekeraar contact opnemen. Voor meer uitvoerige informatie over hulpmiddelen verwijzen wij u naar de brochure *In vijf fasen naar het juiste hulpmiddel* (zie hoofdstuk 5).

Nederland telt enkele tientallen zorgverzekeraars.

Centrum indicatiestelling zorg (CIZ)

Het Centrum Indicatiestelling Zorg beoordeelt of u volgens de wet recht heeft op professionele zorg of voorzieningen in het kader van de AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten). Die beoordeling heet indicatiestelling. Deze hebt u onder meer nodig als u een beroep wilt doen op een regionale instelling voor revalidatie. Voor kortdurende zorg kunt u zich rechtstreeks tot een centrum wenden en de aanvraag voor zorgverlening indienen via de indicatiemedewerker die werkzaam is op het centrum voor revalidatie. Voor meer complexe zorgvragen verloopt de indicatie via een speciale indicatiecommissie voor zintuiglijk gehandicapten. Het CIZ of een centrum voor revalidatie kunnen u hierover meer vertellen.

De beslissing of u wel of niet in aanmerking komt voor professionele zorg wordt altijd door het CIZ genomen. Indien de beslissing positief is, stuurt het CIZ het indicatiebesluit naar het zorgkantoor, het Regionaal centrum voor zorg, onderwijs en revalidatie of uw gemeente. Dit hangt af van de indicatie die u hebt aangevraagd.

Het CIZ behandelt aanvragen voor huishoudelijk verzorging, persoonlijke verzorging, verpleging, ondersteunende en activerende begeleiding, behandeling en verblijf (in het kader van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten).

In veel gemeenten verzorgt het CIZ ook indicaties voor:

- Langdurige voorzieningen op het gebied van wonen en vervoer in het kader van de Wet voorzieningen gehandicapten (Wvg). De Wvg wordt uitgevoerd door de gemeenten.
- Sociaal medische voorzieningen en regelingen als parkeerkaarten, verhuisurgenties of bijzondere bijstand.

Het CIZ heeft bureaus verspreid over het hele land. Bij de SB-lijn en de website www.ciz.nl vindt u het CIZ-bureau bij u in de buurt. U kunt ook uw gemeente bellen.

Uw gemeente

De Wet voorzieningen gehandicapten (Wvg) heeft als doel ervoor te zorgen dat gehandicapten en ouderen zo lang mogelijk in hun eigen omgeving kunnen blijven functioneren. Deze wet verplicht gemeenten om een aantal voorzieningen te verstrekken aan mensen met een handicap. De belangrijkste voorzieningen zijn aanpassingen in uw woning, vervoersvoorzieningen en rolstoelen. Ook bepaalde extra kosten die moeten worden gemaakt als gevolg van een handicap komen onder de Wvg in aanmerking voor vergoeding. De Wvg wordt in 2007 vervangen door de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) waarin een groot aantal taken op het terrein van wonen, zorg en welzijn wordt ondergebracht. De gemeente is verantwoordelijk voor het beleid, de voorzieningen en de verstrekkingen. Per 1 januari 2007 zal de huishoudelijke verzorging niet meer onder de AWBZ vallen maar onder de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo).

Voor informatie over de mogelijkheden en het aanvragen van een voorziening kunt u terecht bij uw gemeente. De gemeente kan voor de beoordeling van uw aanvraag advies vragen bij het CIZ.

UWV

Het is ook mogelijk dat u een beroep wilt doen op voorzieningen voor school en studie of werk. Hierbij kan gedacht worden aan een werkplekaanpassing, computeraanpassingen, leeshulpapparatuur, voorleeshulp- of assistentie en vervoersvoorzieningen. Deze voorzieningen kunt u aanvragen bij het UWV. Het regiokantoor van UWV zal duidelijkheid geven over de voorwaarden waaronder een voorziening wordt vergoed, de aanvraagprocedure en financiering indien u voldoet aan de criteria voor vergoeding.

Het UWV is te bereiken via telefoonnummer (020) 68 75 15. Op de website www.uwv.nl staat een overzicht van de regiokantoren van UWV.

MEE

MEE ondersteunt mensen met een functiebeperking of chronische ziekte op alle terreinen van het dagelijkse leven. MEE geeft informatie, advies en kortdurende ondersteuning op het gebied van wonen, opvoeding, onderwijs, werken, sociale voorzieningen, inkomen, vervoer en vrije tijd en weet de weg naar de juiste instanties.

U kunt bij MEE terecht met vragen en voor ondersteuning op allerlei gebieden. Dit kan bijvoorbeeld gaan om hulp bij het aanvragen van een aangepaste woning of persoonsgebonden budget of om ondersteuning bij juridische problemen met bijvoorbeeld gemeente of ziektekostenverzekeraar. MEE is bedoeld als laagdrempelige voorziening en biedt in meer algemene zin informatie en ondersteuning. Voor meer specifieke informatie met betrekking tot de visuele beperking zal verwezen worden naar een regionale instelling.

MEE heeft vestigingen in heel Nederland. Via het landelijk telefoonnummer (0900) 999 88 88 (lokaal tarief) en de website www.mee.nl kunt u de dichtstbijzijnde MEE vinden.

5. Overzicht van instanties, organisaties en informatie voor mensen met een visuele beperking

Brochures

Aan te vragen bij:

Slechtzienden- en Blindenlijn

Telefoon: (030) 294 54 44

e-mail: sb-lijn@sb-belang.nl

website: www.sb-belang.nl

- Wegwijs

Overzicht van patiëntenverenigingen en belangenorganisaties voor mensen met een (dreigende) visuele handicap.

- In vijf fasen naar het juiste hulpmiddel

In deze brochure wordt uiteen gezet hoe het proces verloopt en wat u zelf kunt doen bij de keuze, aanschaf of aanvraag van hulpmiddelen

- De AWBZ is er voor u!

In deze brochure leest u over de mogelijkheden die de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) biedt voor mensen met een visuele handicap.

Low-visionspecialisten

Overzicht van low-vision specialisten via:

Nederlandse Unie Van Optiekbedrijven (NUVO)

Telefoon: (023) 542 79 76

e-mail: info@nuvo.nl

website: www.nuvo.nl

Regionale centra voor zorg, onderwijs en revalidatie:

N.B.: de telefoonnummers zijn van de overkoepelende organisaties.

Bartimeus

Telefoon: (0343) 52 69 11

e-mail: info@bartimeus.nl

website: www.bartimeus.nl

Sensis

Telefoon: (0486) 47 10 03

e-mail: info@sensis.nl

website: www.sensis.nl

VisioLoo erf

Telefoon: (035) 698 57 11

e-mail: info@visiolooerf.nl

website: www.visiolooerf.nl

Bartimeus Sonneheerdt Opleiding en Arbeid

Telefoon: (0341) 49 85 00

e-mail: info@sonneheerdt.nl

website: www.sonneheerdt.nl

Visio Het Loo erf: landelijk revalideren

Telefoon: (055) 580 08 00

e-mail: info@looerf.nl

website: www.looerf.nl

Slechtzienden- en Blindenlijn (SB-lijn)

Bereikbaar van maandag t/m vrijdag van 09.00 tot 16.00 uur

Telefoon: (030) 294 54 44

e-mail: sb-lijn@sb-belang.nl

Postbus 2062, 3500 GB Utrecht

Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang

Telefoon: (030) 299 28 78

e-mail: info@sb-belang.nl

website: www.sb-belang.nl

Deze brochure is mede mogelijk gemaakt door de financiële steun van het College voor zorgverzekeringen (CVZ) en gebaseerd op informatieproducten van de CVZ-projectgroep Kompas visuele hulpmiddelen.

Deze brochure is ook in aangepaste leesvorm beschikbaar via de SB-lijn en tevens te downloaden via www.sb-belang.nl